τητας, ανεξάρτητα από κάθε άποψη κοινωνικής, περιφερειακής ή κλαδικής πολιτικής, θα είχε προβεί σε παρόμοια εισφορά κεφαλαίου.

2. Η διαπίστωση ότι η εν λόγω επιχείρηση εξήγε περισσότερο του 70 % της παραγωγής της προς τα άλλα κράτη μέλη, ότι η εν λόγω αγορά χαρακτηριζόταν από πλεόνασμα παραγωγικής ικανότητας, καθώς και ότι η εξαφάνιση της επιχειρήσεως από την αγορά ήταν αναπόφευκτη σε περίπτωση που δεν ελάμβανε ενίσχυση, επέτρεπαν στην Επιτροπή να συναγάγει το συμπέρασμα ότι η εν λόγω ενίσχυση επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και νοθεύει ή απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό, κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης.

3. Ο σεβασμός των δικαιωμάτων υπερασπίσεως στο πλαίσιο παντός είδους διαδικασίας κατά ορισμένου προσώπου που μπορεί να καταλήξει σε βλαπτική για το πρόσωπο αυτό πράξη αποτελεί θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου και πρέπει να διασφαλίζεται έστω και όταν ελλείπει οποιαδήποτε κανονιστική ρύθμιση σχετικά με την εν λόγω διαδικασία. Η αρχή αυτή σημαίνει ότι στο πρόσωπο κατά του οποίου η Επιτροπή κίνησε διοικητική διαδικασία δόθηκε η δυνατότητα, στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας, να διατυπώσει αποτελεσματικώς την άποψή του ως προς το αληθές και το βάσιμο των περιστατικών και περιστάσεων που προβάλλονται και ως προς τα έγγραφα που έχει στη διάθεσή της η Επιτροπή προκειμένου να στηρίξει τον ισχυρισμό της ότι συντρέχει παραβίαση του κοινοτικού δικαίου. Εφόσον δεν δόθηκε η δυνατότητα στο εν λόγω πρόσωπο να σχολιάσει έγγραφα περιέχοντα στοιχεία καλυπτόμενα από το επαγγελματικό απόρρητο, η Επιτροπή δεν μπορεί να στηριχθεί στα στοιχεία αυτά.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ CARL OTTO LENZ της 16ης Απριλίου 1986 *

Κύριε πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

Α — Το κύριο θέμα της υποθέσεως επί της οποίας διατυπώνω σήμερα τις προτάσεις μου είναι αν η κάλυψη εκ μέρους του δημοσίου της αύξησης του εταιρικού κεφαλαίου μιας βιομηχανικής επιχειρήσεως μπορεί να θεωρηθεί ως ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ.

1. α) Η επιχείρηση Boch SA ιδρύθηκε πριν από 150 και πλέον έτη στο La Louvière (Βέλγιο). Μέχρι και τη λύση της, το 1985, παρήγαγε επιτραπέζια σκεύη και κεραμευτικά είδη υγιεινής.

Το έτος 1979 η βελγική περιφέρεια Βαλωνίας απέκτησε, μέσω της Société régionale d'investissement de Wallonie (στο εξής: SRIW), μετοχές αυτής της επιχειρήσεως αντί εισφοράς κεφαλαίου ύψους 140 εκατομμυρίων βελγικών φράγκων (BFR). Το έτος 1981, η SRIW συμμετέσχε κατά 475 εκατομμύρια στην αύξηση του κεφαλαίου και το 1983 κατά 83 εκατομμύρια BFR ακόμη. Και οι δύο αυξήσεις του κεφαλαίου [1] υπήρξαν συνέπεια των μειώσεων του κεφαλαίου που κατέστησαν αναγκαίες για την κάλυψη του ελλείμματος του ισολογισμού λόγω ζημιών. Τελικώς, η SRIW κατείχε το

* Μετάφραση από τα γερμανικά.

1 — Βλέπε τις ανακοινώσεις στη βελγική Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της 10ης Δεκεμβρίου 1981 και της 25ης Αυγούστου 1983 αντίστοιχα.

94,9 % του μετοχικού κεφαλαίου της επιχειρήσεως Boch SA.

β) Η κατά το 1981 κάλυψη της αυξήσεως του κεφαλαίου υπήρξε αντικείμενο της υποθέσεως 52/84 [2]· στην παρούσα υπόθεση πρόκειται για την κάλυψη της αυξήσεως του κεφαλαίου του 1983, ύψους 83 εκατομμυρίων BFR.

γ) Μόλις η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (στο εξής: η καθής) πληροφορήθηκε από το βελγικό Τύπο για τη σχεδιαζόμενη αύξηση του κεφαλαίου, ζήτησε από την κυβέρνηση του Βασιλείου του Βελγίου (στο εξής: το προσφεύγον) να της κοινοποιήσει το σχέδιο, σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ.

Στις 18 Φεβρουαρίου 1983 το προσφεύγον απάντησε ότι η έγκριση για τη νέα συμμετοχή στο εταιρικό κεφάλαιο είχε ήδη δοθεί από το έτος 1981 και ότι δεν πρόκειται επομένως για νέα απόφαση. Η καθής ζήτησε κατόπιν από το προσφεύγον άλλες έξι φορές να της κοινοποιήσει το σχέδιο που η ίδια χαρακτήριζε ως ενίσχυση.

Στις 29 Ιουλίου 1983 το προσφεύγον ανακοίνωσε τηλετυπικώς στην καθής ότι το τηλετύπημά του της 18ης Φεβρουαρίου συνιστά κοινοποίηση, στην οποία δεν αντέδρασε η καθής.

Μετά την ανακοίνωση, στις 25 Αυγούστου 1983, στη βελγική Εφημερίδα της Κυβερνήσεως νέας προσκλήσεως έκτακτης γενικής συνελεύσεως της επιχειρήσεως Boch SA για τις 12 Σεπτεμβρίου 1983, προκειμένου να αποφασιστεί αύξηση του κεφαλαίου κατά 83 εκατομμύρια BFR, για λογαριασμό του δημοσίου, η καθής ειδοποίησε το προσφεύγον, την SRIW και την επιχείρηση Boch SA ότι κάθε τυχόν χορηγούμενη ενίσχυση για την οποία δεν θα έχει τηρηθεί η διαδικασία της κοινοποιήσεως και για την οποία η καθής δεν θα έχει αποφανθεί εκ των προτέρων ως προς το αν αυτή συμβιβάζεται με την Κοινή Αγορά θα μπορούσε να ζητηθεί να ανακληθεί.

Στις 12 Σεπτεμβρίου 1983 η περιφέρεια Βαλωνίας πραγματοποίησε το σχέδιό της για πρόσθετη συμμετοχή στο κεφάλαιο της επιχειρήσεως Boch SA, ύψους 83 εκατομμυρίων BFR.

Στις 17 Απριλίου 1984 η καθής αποφάσισε να κινήσει, για τις ενισχύσεις που χορηγήθηκαν κατά το 1983, τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ και κάλεσε το προσφεύγον, στις 25 Μαΐου 1984, να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του. Το προσφεύγον ανέφερε στην απάντησή του της 6ης Αυγούστου 1984 ότι οι βελγικές αρχές (η περιφέρεια Βαλωνίας) συμμετείχαν το 1983 σε αύξηση του εταιρικού κεφαλαίου κατά 83 εκατομμύρια BFR, σε εκτέλεση αποφάσεως του 1981, σχετικά με την οποία ενημερώθηκε η Επιτροπή τηλετυπικώς στις 18 Φεβρουαρίου 1983.

δ) Με την προσβαλλόμενη στην παρούσα υπόθεση απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 1984 [3] η καθής διαπίστωσε ότι η ενίσχυση που χορήγησε το προσφεύγον το έτος 1983, υπό μορφή εισφοράς ύψους 83 εκατομμυρίων BFR, στο εταιρικό κεφάλαιο επιχειρήσεως κεραμευτικών ειδών υγιεινής, είναι ασυμβίβαστη με την Κοινή Αγορά, υπό την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ και πρέπει, επομένως, να καταργηθεί [4].

Στο προοίμιο της αποφάσεως αυτής η καθής παραθέτει, μεταξύ άλλων, τους ακόλουθους λόγους:

— Κρατικές παρεμβάσεις υπό μορφή αναλήψεως μεριδίου συμμετοχής μπορούν να παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά κρατικής

2 — Απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 1986 στην υπόθεση 52/84, Επιτροπή κατά Βασιλείου του Βελγίου, Συλλογή 1986, σ. 89.

3 — ΕΕ 1985, L 59, σ. 21.

4 — ΣτΜ: Η παρατήρηση αυτή του γενικού εισαγγελέα αφορά τη γερμανική μετάφραση της αποφάσεως και δεν έχει καμία σημασία για την ελληνική μετάφραση.

ενισχύσεως. Στην παρούσα περίπτωση, η οικονομική κατάσταση της επιχειρήσεως και η υπερεπάρκεια δυναμικού στον τομέα της κεραμευτικής, ιδίως στα είδη υγιεινής, συνιστούν μειονεκτήματα που καθιστούν μάλλον απίθανο να μπορέσει η επιχείρηση να εξεύρει στις αγορές ιδιωτικών κεφαλαίων τα απαραίτητα για την επιβίωσή της κεφάλαια. Η εν λόγω επιχείρηση σημείωσε τα τελευταία έτη σημαντικές ζημίες. Το 1979 οι ζημίες αυτές ανήλθαν σε 134, το 1980 σε 243, το 1981 σε 302 και το 1982 σε 168 εκατομμύρια BFR, που αντιστοιχούν σε 23 %, 39 %, 45 % και 20 % αντιστοίχως του κύκλου εργασιών·

— η ανάκληση της χορηγηθείσας κατά το έτος 1981 ενισχύσεως ύψους 475 εκατομμυρίων BFR, την οποία επέβαλε η απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 1983, θα καθιστούσε ακόμη δυσμενέστερη την οικονομική κατάσταση της επιχειρήσεως·

— υπό τις περιστάσεις αυτές, η εισφορά κεφαλαίου ύψους 83 εκατομμυρίων BFR για λογαριασμό του δημοσίου συνιστά ενίσχυση υπό την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ·

— παρόμοια ενίσχυση που διασφαλίζει τη διατήρηση ικανοτήτων παραγωγής μπορεί να θίξει κατά τρόπο ιδιαίτερα σοβαρό τους όρους του ανταγωνισμού, καθόσον η ελεύθερη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς θα καθιστούσε κανονικά αναγκαίο το κλείσιμο της εν λόγω επιχειρήσεως, γεγονός που θα επέτρεπε την ανάπτυξη άλλων, πλέον ανταγωνιστικών επιχειρήσεων. Η εν λόγω επιχείρηση εξάγει πλέον του 70 % των παραγομένων κεραμευτικών ειδών υγιεινής στα άλλα κράτη μέλη, έτσι ώστε η ενίσχυση της βελγικής κυβερνήσεως να μπορεί να επηρεάσει, κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ, το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και να νοθεύσει τον ανταγωνισμό, ευνοώντας τη συγκεκριμένη επιχείρηση και την παραγωγή κεραμευτικών ειδών υγιεινής και επιτραπεζίων σκευών·

— εξαιρέσεις από την απαγόρευση των ενισχύσεων είναι δυνατές, σύμφωνα με το άρθρο 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, μόνο όταν ο επιδιωκόμενος με τις ενισχύσεις σκοπός είναι προς το συμφέρον της Κοινότητας και όχι μόνο προς όφελος του λήπτη της ενισχύσεως. Ιδίως, η ευνοούμενη επιχείρηση οφείλει να προσφέρει αντάλλαγμα που να δικαιολογεί τη χορήγηση της ενισχύσεως. Στην παρούσα περίπτωση δεν διαφαίνεται να υπάρχει τέτοιο αντάλλαγμα εκ μέρους της επιχειρήσεως που ευνοείται με την ενίσχυση. Η βελγική κυβέρνηση δεν ανέφερε κανένα λόγο, ούτε και η Επιτροπή μπόρεσε να διακρίνει κανένα λόγο από τον οποίο να συνάγεται ότι η επίμαχη ενίσχυση συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις εφαρμογής μιας από τις διατάξεις εξαιρέσεως του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ·

— γενικώς, διαπιστώνεται ότι από την εξέλιξη της βιομηχανίας κεραμευτικών ειδών υγιεινής συνάγεται το συμπέρασμα ότι η διατήρηση ικανοτήτων παραγωγής με κρατικές ενισχύσεις αντιστρατεύεται το γενικό συμφέρον.

Ως προς τη διαδικασία, η καθής ανέφερε στην απόφασή της ότι οι κυβερνήσεις τεσσάρων άλλων κρατών μελών, ένας σύνδεσμος βιομηχάνων, καθώς και δύο άλλες επιχειρήσεις του ίδιου βιομηχανικού κλάδου συμμερίζονται τις επιφυλάξεις της Επιτροπής σχετικά με την ενίσχυση που χορήγησε το Βέλγιο. Οι ενδιαφερόμενοι αυτοί — με την εξαίρεση ενός κράτους μέλους — υπογράμμισαν τις σοβαρές στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που προκαλούν οι συνεχείς ενισχύσεις που χορηγεί η βελγική κυβέρνηση.

2. Το Βασίλειο του Βελγίου άσκησε, στις 11 Φεβρουαρίου 1985, προσφυγή ακυρώσεως της αποφάσεως της Επιτροπής, της 24ης Οκτωβρίου 1984.

Με Διάταξη της 12ης Ιουνίου 1985 το Δικαστήριο επέτρεψε την παρέμβαση της βρετανικής κυβερνήσεως προς στήριξη των αιτημάτων της καθής.

Το προσφεύγον θεωρεί την απόφαση της καθής παράνομη για πολλούς λόγους.

Το *προσφεύγον* ζητεί από το Δικαστήριο:

— να ακυρώσει την απόφαση της καθής, της 24ης Οκτωβρίου 1984,

— να καταδικάσει την καθής στα δικαστικά έξοδα.

Η *καθής* ζητεί από το Δικαστήριο:

— να απορρίψει την προσφυγή ως αβάσιμη,

— να καταδικάσει το προσφεύγον στα δικαστικά έξοδα.

Εμμένει στην απόφασή της για τους λόγους που εκτίθενται σ' αυτήν και τους οποίους αναπτύσσει περαιτέρω.

Η *παρεμβαίνουσα* ζητεί από το Δικαστήριο:

— να αναγνωρίσει ως έγκυρη την απόφαση της καθής, της 24ης Οκτωβρίου 1984.

Τους επιμέρους νομικούς ισχυρισμούς των διαδίκων θα εξετάσω διεξοδικότερα στο σημείο των προτάσεών μου, όπου θα διατυπώσω τη γνώμη μου για την υπόθεση.

3. Κληθέν από το Δικαστήριο, το προσφεύγον προσεκόμισε λεπτομερέστερα στοιχεία σχετικά με την ευνοηθείσα επιχείρηση — ανάπτυξη του κεφαλαίου, περιουσιακές σχέσεις, κύκλος εργασιών, μερίδια στην αγορά κλπ.

Η καθής προσκόμισε την αλληλογραφία της με το προσφεύγον.

Σε άλλο σημείο των προτάσεών μου θα ασχοληθώ με τα στοιχεία αυτά.

Β — Δεδομένου ότι το προσφεύγον, κατά την προφορική διαδικασία απέσυρε, ενόψει της αποφάσεως επί της υποθέσεως 52/84, την αιτίαση που στηριζόταν στον ισχυρισμό ότι ήταν νομικώς αδύνατο να συμμορφωθεί με την απόφαση της καθής, απομένουν να εξεταστούν τρεις ακόμη αιτιάσεις του προσφεύγοντος:

— η επίδικη εισφορά κεφαλαίου δεν συνιστά ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ (αιτίαση 1)·

— δεν αιτιολογείται γιατί οι εν λόγω εισφορές επηρεάζουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και στρεβλώνουν τον ανταγωνισμό (αιτίαση 2)·

— προσβολή του δικαιώματος ακροάσεως, καθόσον η καθής δεν γνωστοποίησε στο προσφεύγον τις απόψεις των κρατών μελών, των οικείων συνδέσμων και των επιχειρήσεων που έλαβαν μέρος στη διαδικασία (αιτίαση 4).

Πρέπει, εξάλλου, να εξεταστεί διεξοδικώς το ζήτημα αν η διάταξη εξαιρέσεως του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ έχει εφαρμογή. Το προσφεύγον δεν προέβαλε σχετικά καμία ρητή αιτίαση, από τον τρόπο, όμως, που εξέθεσε τα πραγματικά περιστατικά μπορεί να συναχθεί ότι πρέπει, επίσης, να εξεταστεί η δυνατότητα αν η επίδικη εισφορά κεφαλαίου μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβιβάζεται με την Κοινή Αγορά (αιτίαση 3).

1. *Ως προς το ζήτημα αν η επίδικη συμμετοχή στο κεφάλαιο συνιστά ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ*

α) Κατά την άποψη του *προσφεύγοντος* η καθής θέτει σε δυσμενή μοίρα την περιφέρεια Βαλωνίας ως κύρια μέτοχο της εν λόγω επιχειρήσεως, σε σχέση με ιδιώτες μετόχους, απαγορεύοντας τη συμμετοχή της στην επίδικη αύξηση του κεφαλαίου. Δεν γίνεται αντιληπτό κατά πόσο διαφέρουν οι ενέργειες της περιφέρειας από τις ενέργειες ενός ιδιώτη μετόχου

που βρίσκεται στην ίδια θέση. Το γεγονός ότι μια επιχείρηση αντιμετωπίζει δυσκολίες δεν αποτελεί λόγο για ένα μέτοχο να αποσυρθεί, επιταχύνοντας την κατάρρευση της επιχειρήσεως. Είναι φυσικό να στηρίξει ο μέτοχος αυτός τις προσπάθειες αναδιαρθρώσεως της εν λόγω επιχειρήσεως συνεισφέροντας πρόσθετο κεφάλαιο. Η καθής απαγόρευσε μια ενέργεια που είναι συνήθης στους ιδιώτες μετόχους, την ενίσχυση δηλαδή αποδοτικών, πλην όμως, προσωρινώς, ελλειμματικών δραστηριοτήτων, για το μοναδικό λόγο ότι ως μέτοχος ενήργησε το δημόσιο. Αν το άρθρο 92 εφαρμοζόταν κατά τέτοιο τρόπο ώστε τελικά να εξαναγκαστεί το δημόσιο σε ενέργειες που συνεπάγονται διακρίσεις, αυτό θα αντέβαινε προς το άρθρο 222 της Συνθήκης ΕΟΚ που διασφαλίζει το καθεστώς ιδιοκτησίας που υφίσταται στα διάφορα κράτη μέλη.

Επιπλέον, η άποψη του προσφεύγοντος στηρίζεται σε βασική πλάνη, καθόσον κατέληξε στα συμπεράσματά του λαμβάνοντας υπόψη τα συνολικά έσοδα της επιχειρήσεως, ενώ δεν εξέτασε καθόλου τα ειδικά αποτελέσματα του τομέα κεραμευτικών ειδών υγιεινής, για τον οποίο και μόνο πρόκειται στην παρούσα διαδικασία.

Στον τομέα κεραμευτικών ειδών υγιεινής η κατάσταση των εσόδων σημείωσε σταθερή βελτίωση κατά τα τελευταία έτη: έναντι ζημίας 120 εκατομμυρίων BFR το 1981 και 72 εκατομμυρίων BFR το έτος 1982, παρουσίασε το έτος 1983 κέρδη 6 εκατομμυρίων BFR. Συνεπώς, το συμπέρασμα της καθής ότι η περιφέρεια Βαλωνίας με την επίδικη αύξηση του κεφαλαίου χρηματοδότησε μια μη αποδοτική παραγωγική δραστηριότητα στηρίζεται σε εσφαλμένη βάση.

Κατά την άποψη της *καθής*, οι νομικοί ισχυρισμοί του προσφεύγοντος στηρίζονται στην αντίληψη ότι πρέπει να αντιμετωπίζονται ευνοϊκότερα οι δημόσιες επιχειρήσεις, καθόσον οι αρχές των κρατών μελών δεν υποχρεούνται να τηρούν, σε ό,τι αφορά τις επιχειρήσεις αυτές, τους κανόνες του ανταγωνισμού, στον τομέα ιδίως των ενισχύσεων, όπως αυτό συμβαίνει με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η άποψη αυτή αντίκειται προφανώς στη διάταξη του άρθρου 90, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ, σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη ούτε θεσπίζουν, ούτε διατηρούν, ως προς τις δημόσιες επιχειρήσεις, μέτρα αντίθετα προς τους κανόνες της παρούσας Συνθήκης, ιδίως προς εκείνους των άρθρων 85 έως 94.

Κατά το χρόνο χορηγήσεως της ενισχύσεως ο ισολογισμός της επιχειρήσεως ήταν ελλειμματικός από μακρού χρόνου, αυτό δε παρά τις εισφορές κεφαλαίου. Επειδή, επομένως, η επίδικη εισφορά κεφαλαίου αποτελεί απαραίτητο μέτρο σωτηρίας για την αντιστάθμιση των ζημιών διαχειρίσεως της επιχειρήσεως, δεν μπορούσε να προορίζεται για την ενίσχυση των υποτιθεμένων προσπαθειών αναδιαρθρώσεως. Οι μακροχρόνιες ζημίες της επιχειρήσεως Boch SA και η αλληλοδιαδοχή μέτρων για την αναβολή της λύσεώς της μέχρι τις αρχές του 1985 δείχνουν ότι η επιχείρηση μπόρεσε να επιβιώσει μόνο με τη βοήθεια των μέτρων στηρίξεώς της εκ μέρους του δημοσίου. Οι εισφορές κεφαλαίου εκ μέρους της περιφέρειας Βαλωνίας έγιναν επομένως υπό περιστάσεις που θα ήταν αδύνατες για ιδιώτες μετόχους. Συνεπώς, αποτελεί ενίσχυση υπό την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ.

Κατά την εκτίμηση της καταστάσεως των εσόδων της επιχειρήσεως η καθής στηρίχθηκε στα συνολικά έσοδα της επιχειρήσεως, διότι δεν έλαβε από το προσφεύγον τα στοιχεία που θα ήταν απαραίτητα στο πλαίσιο της κατά το άρθρο 93 της Συνθήκης ΕΟΚ διαδικασίας. Στους ετήσιους ισολογισμούς της επιχειρήσεως δεν γίνεται διάκριση μεταξύ εσόδων του τμήματος επιτραπέζιων σκευών και του τμήματος κεραμευτικών ειδών υγιεινής. Κατά συνέπεια, η καθής δεν μπόρεσε να κάνει συγκεκριμένες παρατηρήσεις σχετικά με τους διαφόρους επιχειρηματικούς τομείς της επιχειρήσεως. Εξάλλου, από τα στοιχεία που προσκομίζει τώρα το προσφεύγον συνάγεται το ίδιο συμπέ-

ρασμα, στο οποίο κατέληξε η καθής παρά την έλλειψη των εν λόγω στοιχείων.

Η *παρεμβαίνουσα* υιοθετεί, κατ' ουσία, την επιχειρηματολογία της καθής. Παρατηρεί, επιπλέον, ότι οι περιστάσεις υπό τις οποίες πραγματοποιήθηκε η επίδικη εισφορά κεφαλαίου — καθώς, επίσης, και άλλες εισφορές κεφαλαίου — συνηγορούν υπέρ του ότι δεν έγιναν στο πλαίσιο σχεδίου αναδιαρθρώσεως της ευνοηθείσας επιχειρήσεως. Επομένως, ορθώς η καθής κατέληξε με την απόφασή της στο συμπέρασμα ότι η εν λόγω εισφορά κεφαλαίου είχε το χαρακτήρα κρατικής ενισχύσεως.

β) Σύμφωνα με το άρθρο 92 της Συνθήκης ΕΟΚ, ενισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη ή με κρατικούς πόρους και που νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό με την ευνοϊκή μεταχείριση ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής είναι ασυμβίβαστες με την Κοινή Αγορά κατά το μέτρο που επηρεάζουν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές. Διαφορετική είναι μόνο η περίπτωση ενισχύσεων οι οποίες είτε, σύμφωνα με το άρθρο 92, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ, συμβιβάζονται βάσει επιταγής της Συνθήκης με την Κοινή Αγορά, είτε μπορούν, σύμφωνα με το άρθρο 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, να θεωρηθούν ότι συμβιβάζονται με την Κοινή Αγορά.

αα) Από την ευρεία διατύπωση αυτής της διατάξεως — ενισχύσεις υπό οποιαδήποτε μορφή — το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα, στην απόφασή του της 14ης Νοεμβρίου 1984 [5], ότι δεν χρειάζεται να γίνει βασική διάκριση μεταξύ ενισχύσεων σε επιχειρήσεις υπό μορφή δανείου και ενισχύσεων υπό μορφή συμμετοχής στο εταιρικό κεφάλαιο. Και τα δύο είδη ενισχύσεων εμπίπτουν στην απαγόρευση του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ, εφόσον συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις του.

Στην απόφαση επί της υποθέσεως εκείνης, εντούτοις, δεν χρειάστηκε να αναπτυχθεί με λεπτομέρειες υπό ποίες περιστάσεις η συμμετοχή του δημοσίου στο εταιρικό κεφάλαιο πρέπει να θεωρηθεί ως ενίσχυση υπό την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ, επειδή η προσφυγή έγινε δεκτή για άλλους λόγους.

Ούτε η Συνθήκη ΕΟΚ ούτε η Συνθήκη ΕΚΑΧ δίνουν ορισμό της ενισχύσεως. Ορισμός περιεχόμενος στη Συνθήκη δεν θα ήταν ούτε δυνατός ούτε χρήσιμος, καθόσον συγκεκριμένοι ορισμοί μπορούν να καταλήξουν στο να περιορίσουν την έννοια της ενισχύσεως. Ωστόσο, επιβάλλεται ευρεία ερμηνεία, καθόσον το άρθρο 92 της Συνθήκης ΕΟΚ μπορεί να συμβάλει στην προστασία του ανταγωνισμού, στο εσωτερικό της Κοινής Αγοράς, από στρεβλώσεις, όπως επιβάλλεται από τους στόχους του άρθρου 3, στοιχείο στ).

Σ' αυτό ανταποκρίνεται ο γενικός ορισμός που έδωσε στην έννοια της ενισχύσεως, στο πλαίσιο της Συνθήκης ΕΚΑΧ, το Δικαστήριο στην απόφασή του της 23ης Φεβρουαρίου 1961, στην υπόθεση 30/59 [6]. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό ο όρος ενίσχυση περιλαμβάνει « μέτρα τα οποία υπό διάφορες μορφές μειώνουν τις επιβαρύνσεις που θα έπρεπε κανονικά να φέρει η επιχείρηση ».

Στην απόφαση της 22ας Μαρτίου 1977 επί της υποθέσεως 78/76 [7] το Δικαστήριο, στηριζόμενο σε μια διατύπωση του προδικαστικού ερωτήματος που είχε υποβληθεί τότε, ομιλεί για « όφελος χωρίς ανταπόδοση », ενώ στην απόφαση της 2ας Ιουλίου 1974 στην υπόθεση 173/73 [8] γίνεται λόγος μόνο για « πλεονεκτήματα ».

Από τις αποφάσεις αυτές συνάγεται το συμπέρασμα ότι κάθε μορφή υποστηρίξεως που

5 — Απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 1984 στην υπόθεση 323/82, SA Intermills κατά Επιτροπής, Συλλογή 1984, σ. – 3809.

6 — Απόφαση της 23ης Φεβρουαρίου 1961 στην υπόθεση 30/59, De Gezamenlijke Steenkolenmijnen in Limburg κατά Ανωτάτης Αρχής της ΕΚΑΧ, Slg. 1961, σ. 1, και ιδίως σ. 43.

7 — Απόφαση της 22ας Μαρτίου 1977 στην υπόθεση 78/76, Firma Steinike und Weinlig κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, Slg. 1977, σ. 595.

8 — Απόφαση της 2ας Ιουλίου 1974 στην υπόθεση 173/73, Ιταλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής, Slg. 1974, σ. 709.

παρέχεται από τα κράτη ή από κρατικούς πόρους, προκειμένου να επιτευχθεί κάποιος άλλος στόχος, εκτός από οικονομικό, αποτελεί ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ. Τουλάχιστον, αποτελεί η υποστήριξη ενίσχυση όταν ο λήπτης αποκτά πλεονεκτήματα που κανονικά δεν θα είχε αποκομίσει. Αυτό θα μπορούσε π.χ. να συμβεί στην περίπτωση διαθέσεως κεφαλαίου, όταν αυτή γίνεται υπό συνθήκες που δεν ανταποκρίνονται στις κανονικές συνθήκες της αγοράς κεφαλαίου.

Ωστόσο, με βάση αυτά τα στοιχεία μόνο, δεν μπορεί να κριθεί η νομιμότητα της συμμετοχής του δημοσίου στο κεφάλαιο μιας επιχειρήσεως. Από τη διάταξη του άρθρου 222 της Συνθήκης ΕΟΚ, σύμφωνα με την οποία η παρούσα Συνθήκη δεν προδικάζει με κανέναν τρόπο το καθεστώς της ιδιοκτησίας στα κράτη μέλη, συνάγεται, πράγματι, ότι ακόμα και η ύπαρξη κρατικοποιημένης οικονομίας γίνεται αποδεκτή από τη Συνθήκη ΕΟΚ. Η Συνθήκη ΕΟΚ δεν αναφέρεται καθόλου σε οποιαδήποτε άσκηση επιρροής της Κοινότητας στην ύπαρξη δημοσίων επιχειρήσεων, προβλέπει όμως ότι υπόκεινται και αυτές στους κανόνες της Συνθήκης, υποχρεώνοντας τα κράτη μέλη, σε ό,τι αφορά τις επιχειρήσεις αυτές, να μη θεσπίζουν ούτε να διατηρούν μέτρα αντίθετα προς τους κανόνες της παρούσας Συνθήκης και ιδίως των άρθρων 85 έως 94 αυτής. Οι δημόσιες επιχειρήσεις οφείλουν να εναρμονιστούν με την Κοινή Αγορά και να μην εμποδίζουν την εγκαθίδρυση και τη λειτουργία της.

Ειδικές εξαιρέσεις προβλέπει το άρθρο 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ μόνο για εκείνες τις επιχειρήσεις « που είναι επιφορτισμένες με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος ή που έχουν χαρακτήρα δημοσιονομικού μονοπωλίου ». Από αυτό συνάγεται ότι η Συνθήκη δεν προβλέπει καμία εξαίρεση από την εφαρμογή της Συνθήκης για τη συνήθη περίπτωση δημοσίων επιχειρήσεων.

ββ) Μετά τις παρατηρήσεις αυτές έρχομαι στην ουσία των νομικών ζητημάτων που ανακύπτουν στην παρούσα υπόθεση. Πρέπει να γίνει οριοθέτηση μεταξύ της *επιχειρηματικής δραστηριότητας* που μπορούν να ασκούν οι ιδιοκτήτες και φορείς των δημοσίων επιχειρήσεων, χωρίς έλεγχο επιδοτήσεων εκ μέρους της Κοινότητας, και των υπό επίβλεψη (κατ' εφαρμογή του άρθρου 92 και επ. της Συνθήκης ΕΟΚ) δραστηριοτήτων *επιδοτήσεως* του δημοσίου στον τομέα αυτό. Πρέπει, επομένως, να γίνει διάκριση μεταξύ των ενεργειών του δημοσίου που ανάγονται στην ιδιωτική οικονομία και έχουν επιχειρηματικά κίνητρα, αφενός, και των ενεργειών του δημοσίου που περιλαμβάνουν πολιτικούς στόχους και αποβλέπουν στην προώθηση του γενικού συμφέροντος, όπως π.χ. τα μέτρα για τη σταθεροποίηση της αγοράς εργασίας, αφετέρου.

Η Επιτροπή έχει ήδη επισημάνει αυτό το πρόβλημα στην αιτιολογία της οδηγίας περί διαφάνειας[9], όπου αναφέρει τα εξής:

« η Συνθήκη επιφορτίζει την Επιτροπή να διασφαλίσει ώστε τα κράτη μέλη να μη χορηγούν ενισχύσεις σε επιχειρήσεις δημόσιες ή ιδιωτικές που δεν συμβιβάζονται με την Κοινή Αγορά·

εντούτοις, ο πολύπλοκος χαρακτήρας των οικονομικών σχέσεων του δημοσίου με τις δημόσιες επιχειρήσεις τείνει να εμποδίσει την εκπλήρωση της αποστολής αυτής·

η ορθή και αποτελεσματική εφαρμογή των περί ενισχύσεων διατάξεων της Συνθήκης στις δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις είναι μόνο δυνατή αν καταστούν διαφανείς αυτές οι οικονομικές σχέσεις·

εξάλλου, η διαφάνεια αυτή στον τομέα των δημοσίων επιχειρήσεων πρέπει να επιτρέπει *τη*

9 — Οδηγία της Επιτροπής, της 25ης Ιουνίου 1980, περί της διαφάνειας των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των κρατών μελών και των δημοσίων επιχειρήσεων (ΕΕ ειδ. έκδ. 08/001, σ. 205).

σαφή διάκριση μεταξύ της δράσεως του κράτους ως δημοσίου και ως ιδιοκτήτου.»

Το άρθρο 3 της οδηγίας αναφέρει ενδεικτικά ορισμένες οικονομικές σχέσεις μεταξύ δημοσίου και δημοσίων επιχειρήσεων, οι οποίες πρέπει να είναι φανερές, σύμφωνα με την οδηγία περί της διαφάνειας των οικονομικών σχέσεων:

« ...

α) συμψηφισμό ζημιών διαχειρίσεως·

β) εισφορά στο κεφάλαιο ή επιχορηγήσεις·

γ) μη επιστρεπτέες εισφορές ή δάνεια με προνομιακούς όρους·

δ) χορήγηση οικονομικών ευεργετημάτων διά παραιτήσεως εκ του δικαιώματος επί των κερδών ή διά της μη ασκήσεως ενοχικών απαιτήσεων·

ε) παραίτηση από την κανονική απόδοση (πρόσοδο από τόκους) των δεσμευμένων δημοσίων πόρων·

στ) συμψηφισμό των εκ του δημοσίου επιβληθέντων βαρών ».

Ο κατάλογος αυτός οικονομικών σχέσεων μεταξύ δημοσίων επιχειρήσεων και των κρατών μελών δεν συνιστά, πάντως, όπως τόνισε το Δικαστήριο στην απόφασή του της 6ης Ιουλίου 1982 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 188 έως 190/80 [10], ορισμό της έννοιας της ενισχύσεως, κατά το άρθρο 92 και επ. της Συνθήκης ΕΟΚ. Αποτελεί απλώς επακριβέστερο καθορισμό των οικονομικών σχέσεων επί των οποίων η Επιτροπή πιστεύει ότι πρέπει να ενημερώνεται, ώστε να μπορεί να ελέγξει αν ένα κράτος μέλος χορήγησε ενισχύσεις στη συγκεκριμένη επιχείρηση, χωρίς να εκπληρώσει την υποχρέωσή του κοινοποιήσεως του σχετικού σχεδίου, σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ.

Στην περίπτωση οικονομικής συναλλαγής μεταξύ κράτους μέλους και δημόσιας επιχειρήσεως πρέπει να καταβάλλεται προσπάθεια, βάσει ειδικών κριτηρίων, να γίνεται διάκριση, κατά τη χορήγηση ενισχύσεων, μεταξύ της επιχειρηματικής δραστηριότητας και της κρατικής δράσεως. Πλεονεκτήματα που χορηγεί το δημόσιο σε μια δημόσια επιχείρηση ως επιδότηση μπορούν πράγματι να θεωρηθούν ως επιχειρηματικές επενδύσεις. Το ίδιο μπορεί να συμβαίνει σε περίπτωση παραιτήσεως από τα κέρδη ή συμψηφισμού των ζημιών, διότι και ο ιδιώτης επιχειρηματίας μπορεί να βρεθεί στην ανάγκη να λάβει τέτοιες αποφάσεις. Συνεπώς, η σύγκριση με αντίστοιχες αποφάσεις στην ιδιωτική οικονομία προχωρεί ένα ακόμη βήμα: μπορεί να συναχθεί ότι υπάρχει κρατική ενίσχυση όταν μπορεί να θεωρηθεί ότι ο ιδιώτης επιχειρηματίας που ενεργεί βάσει αντικειμενικών οικονομικών υπολογισμών δεν θα είχε, σε ανάλογη κατάσταση, ενισχύσει αντίστοιχα τη συγκεκριμένη επιχείρηση.

Αν ληφθεί ως κριτήριο η υποθετική συμπεριφορά ενός ιδιώτη επιχειρηματία που ενεργεί βάσει αντικειμενικών οικονομικών υπολογισμών, τότε αναγνωρίζεται στο κράτος, ως ιδιοκτήτη επιχειρήσεως, ευρύ πεδίο δράσεως. Δεν πρέπει, πράγματι, να παραβλέπεται ότι το κράτος — έστω και ως ιδιώτης επιχειρηματίας — έχει τη δυνατότητα να εξεύρει σε αξιοσημείωτο βαθμό τα απαιτούμενα κεφάλαια, δηλαδή μέσω φόρων ή υποχρεωτικών δανείων. Κατά κανόνα, μια ιδιωτική επιχείρηση δεν θα μπορούσε να αναχρηματοδοτηθεί σε παρόμοια έκταση.

Καίτοι, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, κατά την εξέταση του αν ένα κρατικό μέτρο συνιστά ενίσχυση, δεν έχουν σημασία οι λόγοι ή οι σκοποί του μέτρου αλλά οι επιπτώσεις του [11], πρέπει, ωστόσο, κατά την οριοθέτηση μεταξύ κρατικών ενισχύσεων και παρο-

10 — Απόφαση της 6ης Ιουλίου 1982 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 188 έως 190/80, Γαλλική Δημοκρατία, Ιταλική Δημοκρατία και Ηνωμένο Βασίλειο Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας κατά Επιτροπής, Συλλογή 1982, σ. 2545.

11 — Απόφαση της 2ας Ιουλίου 1974 στην υπόθεση 173/83, όπως παραπάνω, σκέψη 26.

χών με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια του δημοσίου σε δημόσιες επιχειρήσεις, να ληφθεί υπόψη τουλάχιστον ενδεικτικά ο σκοπός του μέτρου. Ο σκοπός μπορεί να είναι κρίσιμος για την κατάταξη ενός ωφελήματος που παρέχεται σε δημόσια επιχείρηση, καθόσον τα ελατήρια οικονομικής πολιτικής, όπως λόγοι κοινωνικής ή διαρθρωτικής πολιτικής μιας παροχής, προσδίδουν μάλλον το χαρακτήρα ενισχύσεως· αντίθετα, χρηματική τοποθέτηση που σκοπός της είναι το κέρδος θεωρείται λιγότερο ως ενίσχυση.

γγ) Κατά την εξέταση του ζητήματος αν η επίδικη συμμετοχή στο κεφάλαιο συνιστά ενίσχυση, πρέπει πρώτον να ληφθεί υπόψη η εξέλιξη του εταιρικού κεφαλαίου και των κερδών ή ζημιών της ευνοηθείσας επιχειρήσεως. Πριν από το χρονικό σημείο κατά το οποίο για πρώτη φορά η περιφέρεια Βαλωνίας συμμετέσχε στο κεφάλαιο της εν λόγω επιχειρήσεως, το κεφάλαιο αυτό ανερχόταν σε 150 εκατομμύρια BFR. Κατόπιν, το έτος 1979, συμπεριελήφθησαν στο κεφάλαιο και τα αποθεματικά της επιχειρήσεως και το κεφάλαιο μειώθηκε κατά 319 εκατομμύρια BFR στα 3 εκατομμύρια BFR· παράλληλα από την περιφέρεια Βαλωνίας διατέθηκε νέο κεφάλαιο ύψους 140 περίπου εκατομμυρίων BFR, από δε τρίτους κεφάλαιο ύψους 44 εκατομμυρίων BFR, έτσι ώστε το κεφάλαιο να ανέρχεται σε 304 εκατομμύρια BFR.

Κατά τα έτη 1980 και 1981 σημειώθηκαν ζημίες ύψους 545 εκατομμυρίων BFR· αυτό είχε ως συνέπεια μείωση του κεφαλαίου κατά 579 εκατομμύρια BFR και νέα συμμετοχή στο κεφάλαιο εκ μέρους του δημοσίου, ύψους 475 εκατομμυρίων BFR, ώστε κατά το τέλος του 1981 το κεφάλαιο να ανέρχεται σε 200 εκατομμύρια BFR. Το έτος 1982 σημειώθηκαν νέες ζημίες ύψους 168 εκατομμυρίων BFR. Το έτος 1983 το κεφάλαιο μειώθηκε κατά άλλα 169 εκατομμύρια BFR, ενώ η περιφέρεια Βαλωνίας κάλυψε την επίδικη στην παρούσα υπόθεση αύξηση κεφαλαίου ύψους 83 εκατομμυρίων BFR.

Τελικώς το κεφάλαιο ανερχόταν κατά το τέλος του 1983 σε 113 εκατομμύρια BFR. Με άλλα λόγια: το 1979 το κεφάλαιο ανήλθε σε 150 εκατομμύρια BFR· παρά τις εισφορές κεφαλαίου ύψους 742 περίπου BFR — από τα οποία 698 εκατομμύρια, δηλαδή ποσοστό 94 % συνεισέφερε η περιφέρεια Βαλωνίας — το κεφάλαιο εξελίχθηκε αρνητικά, λόγω της μειώσεως του κεφαλαίου· αντιθέτως, κατήλθε στα 113 εκατομμύρια BFR κατά το έτος 1983. Παρά την εισφορά κεφαλαίου ύψους 739 εκατομμυρίων BFR, το κεφάλαιο μειώθηκε κατά 37 εκατομμύρια BFR.

Παράλληλα, κατά τα έτη 1979 έως 1983 σημειώθηκαν ζημίες ύψους 945 εκατομμυρίων BFR.

Αν ληφθεί ακόμη υπόψη το γεγονός ότι το 1979, πριν από τη συμμετοχή στο κεφάλαιο της περιφέρειας Βαλωνίας, σημειώθηκε μείωση του κεφαλαίου και ότι έγινε δυνατή η εμφάνιση κεφαλαίου ύψους 3 εκατομμυρίων BFR μόνο λόγω του ότι συμπεριελήφθησαν τα αποθεματικά, επιβάλλεται το συμπέρασμα ότι ήδη από τότε η ευνοηθείσα επιχείρηση είχε περιέλθει σε οικονομικό αδιέξοδο. Αυτό οδηγεί στο κατ' ακολουθία συμπέρασμα ότι ο ιδιώτης που θα ενεργούσε βάσει αντικειμενικών οικονομικών υπολογισμών δεν θα είχε διαθέσει, σε παρόμοια περίπτωση, άλλα κεφάλαια στην επιχείρηση. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι το κεφάλαιο που προερχόταν από δημόσιους πόρους αντιπροσώπευε το *94 % περίπου* της συνολικής εισφοράς νέου κεφαλαίου, ενώ αντιθέτως άλλοι μέτοχοι — για τους οποίους δεν γνωρίζουμε αν είναι ιδιώτες επιχειρηματίες ή άλλοι κρατικοί φορείς — συνεισέφεραν για τελευταία φορά στην επιχείρηση το 1979 μόλις 44 εκατομμύρια BFR.

Αν, επίσης, ληφθεί εν προκειμένω υπόψη το υφιστάμενο πλεόνασμα παραγωγικής ικανότητας στην Κοινότητα, στον τομέα της βιομηχανίας κεραμευτικών ειδών υγιεινής, διαπιστώνεται ότι ορθώς η καθής σχημάτισε τη

γνώμη ότι η ελεύθερη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς θα είχε οδηγήσει κανονικά στο κλείσιμο της επιχειρήσεως.

Ορθώς, λοιπόν, η καθής θεώρησε την κάλυψη εκ μέρους του προσφεύγοντος της αυξήσεως του εταιρικού κεφαλαίου ως ενίσχυση διασώσεως.

Στην αλληλουχία αυτή πρέπει πάλι να αναφερθεί η απόφαση της καθής, της 16ης Φεβρουαρίου 1983, με την οποία αξίωσε την άρση της ενισχύσεως των 475 εκατομμυρίων BFR που χορηγήθηκε το έτος 1981. Η απόφαση αυτή κατά το χρόνο της νέας αυξήσεως του κεφαλαίου, στις 12 Σεπτεμβρίου 1983, είχε καταστεί αμετάκλητη, καθόσον ούτε το προσφεύγον ούτε η ενδιαφερόμενη επιχείρηση άσκησαν προσφυγή κατά της αποφάσεως, η οποία αργότερα αποτέλεσε την αφορμή για την έκδοση της αποφάσεως της 15ης Ιανουαρίου 1986 επί της υποθέσεως 52/84 [2]. Συνεπώς, το προσφεύγον, όπως και η ενδιαφερόμενη επιχείρηση, έπρεπε να υπολογίζουν ότι θα αποσυρόταν η ενίσχυση αυτή, ύψους 475 εκατομμυρίων BFR, από την επιχείρηση· αυτό δεν θα είχε ως συνέπεια απλώς την επιδείνωση της οικονομικής καταστάσεως της επιχειρήσεως, όπως αναφέρει η καθής στην προσβαλλόμενη απόφασή της· το κεφάλαιο των 113 εκατομμυρίων BFR που εμφάνιζε μετά την αύξηση του εταιρικού κεφαλαίου το Σεπτέμβριο του 1983, θα εξαφανιζόταν τελείως σε περίπτωση ανακλήσεως της εν λόγω αρχικής ενισχύσεως ύψους 475 εκατομμυρίων BFR.

Το συμπέρασμα αυτό δεν επηρεάζει το επιχείρημα του προσφεύγοντος, ότι η καθής όφειλε να διακρίνει μεταξύ των δύο κύριων τομέων της δραστηριότητας της εν λόγω επιχειρήσεως, καθόσον έτσι θα διεπίστωνε πράγματι ότι στον τομέα των κεραμευτικών ειδών υγιεινής επιτεύχθηκε κατά το έτος 1983 κέρδος 6 εκατομμυρίων BFR.

2 — Απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 1986 στην υπόθεση 52/84, Επιτροπή κατά Βασιλείου του Βελγίου, Συλλογή 1986, σ. 89.

Στο επιχείρημα αυτό πρέπει να αντιταχθεί ότι η αύξηση του κεφαλαίου έγινε προς όφελος μιας ενιαίας επιχειρήσεως η οποία, στην πραγματικότητα, παρουσίασε στον τομέα κεραμευτικών ειδών υγιεινής ένα μικρό κέρδος 6 εκατομμυρίων BFR, κατά το έτος 1983, έναντι όμως ζημιών ύψους 104 εκατομμυρίων BFR στον τομέα επιτραπεζίων σκευών.

Συνοψίζοντας διαπιστώνεται ότι η καθής συνήγαγε το συμπέρασμα ότι η επίδικη συμμετοχή έχει το χαρακτήρα ενισχύσεως από το γεγονός ότι χρηματοδότηση από την ιδιωτική κεφαλαιαγορά θα ήταν αδύνατη. Ιδίως η οικονομική κατάσταση της επιχειρήσεως και η πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα στον τομέα της βιομηχανίας κεραμευτικών ειδών υγιεινής αποτελούν εμπόδια που καθιστούν απίθανη την εξεύρεση των αναγκαίων για την επιβίωση της επιχειρήσεως κεφαλαίων στην ιδιωτική κεφαλαιαγορά.

Η καθής στήριξε τη διαπίστωσή της αυτή ιδίως στην εξέλιξη των ζημιών της εν λόγω επιχειρήσεως.

Εξάλλου, οι ισχυρισμοί της καθής για την οικονομική κατάσταση της επιχειρήσεως επιβεβαιώνονται από τα έγγραφα τα σχετικά με την εξέλιξη του κεφαλαίου τα οποία κατέθεσε το προσφεύγον, κληθέν προς τούτο από το Δικαστήριο. Η αναφορά των λεπτομερειών αυτής της εξελίξεως του κεφαλαίου στην απόφαση δεν ήταν απαραίτητη κατά τη γνώμη μου, πολύ περισσότερο που τα στοιχεία αυτά, αν και όχι γνωστά στο προσφεύγον, του ήταν τουλάχιστον προσιτά. Τέλος, το δημόσιο ήταν κατά 94 % τουλάχιστον κύριος της ευνοηθείσας επιχειρήσεως.

Τα αποδεικτικά αυτά στοιχεία και η αιτιολογία της αποφάσεως νομίζω ότι είναι επαρκή, ιδίως αν ληφθεί υπόψη η συμπεριφορά του προσφεύγοντος και οι σχέσεις του με την ευνοηθείσα επιχείρηση.

δδ) Το γεγονός ότι η αιτιολογία της επίδικης αποφάσεως διατυπώθηκε σχετικά περιληπτικώς και λακωνικώς οφείλεται κατά μέγα μέρος και στο ότι το προσφεύγον ούτε κοινο-

ποίησε στην καθής τη σχεδιαζόμενη ενίσχυση ούτε, κατά το στάδιο της διοικητικής διαδικασίας, της παρέσχε λεπτομερέστερα στοιχεία για τα σχεδιαζόμενα ή ληφθέντα μέτρα.

Η συμπεριφορά αυτή αντίκειται στις υποχρεώσεις που υπέχουν τα κράτη μέλη σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 92 και επ. και 5 της Συνθήκης ΕΟΚ. Προκειμένου να διασφαλιστεί η περαιτέρω εξέλιξη και λειτουργία της Κοινής Αγοράς, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ, το άρθρο 93 της Συνθήκης ΕΟΚ προβλέπει συνεχή έλεγχο των ενισχύσεων που χορηγούν ή σχεδιάζουν τα κράτη μέλη. « Αυτό προϋποθέτει συνεχή συνεργασία μεταξύ των εν λόγω κρατών και της Επιτροπής », όπως τόνισε το Δικαστήριο στην επανειλημμένως ήδη αναφερθείσα απόφασή του της 2ας Ιουλίου 1974 στην υπόθεση 173/73.

Τόσο το γράμμα του άρθρου 93, παράγραφος 3, πρώτη φράση, της Συνθήκης ΕΟΚ — *κάθε* σχεδιαζόμενη ενίσχυση πρέπει να κοινοποιείται — όσο και η έννοια και ο σκοπός της διατάξεως αυτής συνηγορούν υπέρ του ότι τα κράτη μέλη υπέχουν καθολική υποχρέωση κοινοποιήσεως των σχεδίων ενισχύσεων που αποβλέπει στην κατά το δυνατό αποφυγή διαφοράς γνώμης μεταξύ Επιτροπής και κρατών μελών ως προς το επιτρεπτό μιας ενισχύσεως. Δεν πρέπει, ωστόσο, να παραβλέπεται ότι η άρση των συνεπειών μιας ενισχύσεως που χορηγήθηκε ανεπίτρεπτα μπορεί να συνδέεται με σοβαρές δυσκολίες. Η αντιπαράθεση απόψεων στο πλαίσιο της υποθέσεως 52/84 αποτελεί από την άποψη αυτή σαφές παράδειγμα.

Εφόσον δεν εναπόκειται στα κράτη μέλη, αλλά στην Επιτροπή να εξετάσει αν μία ενίσχυση είναι θεμιτή από απόψεως κοινοτικού δικαίου, η ίδια κατανομή αρμοδιοτήτων πρέπει να ισχύει, επίσης, και για την εξέταση του *αν* υπάρχει οπωσδήποτε ενίσχυση.

Η κατά το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ υποχρέωση κοινοποιήσεως αφορά όχι μόνο ενισχύσεις για τις οποίες πρέπει απλώς να εξεταστεί αν συμβιβάζονται με τη Συνθήκη ΕΟΚ, αλλά ήδη και για τα μέτρα εκείνα, ο χαρακτήρας των οποίων ως ενισχύσεως μπορεί να είναι προβληματικός.

Αυτό ισχύει, ιδίως, για μέτρα που τα κράτη μέλη λαμβάνουν έναντι επιχειρήσεων των οποίων έχουν την κυριότητα, διότι στην περίπτωση αυτή, πολύ συχνά, μόνον κατόπιν επισταμένων ερευνών μπορεί να διαπιστωθεί αν το δημόσιο ενήργησε ως επιχειρηματίας ή ως κρατική εξουσία.

Εφόσον πρέπει να ανακοινώνονται στην Επιτροπή όλα τα μέτρα που αφορούν δημόσιες επιχειρήσεις και για τα οποία υπάρχουν απλώς « υποψίες » ότι αποτελούν ενισχύσεις, το προσφεύγον δεν μπορεί να απαλλαγεί από την υποχρέωση αυτή με τον ισχυρισμό ότι δεν όφειλε να κοινοποιήσει την κάλυψη της αυξήσεως του εταιρικού κεφαλαίου, επειδή δεν τη θεώρησε ως ενίσχυση.

2. *Επί του ζητήματος αν η επίδικη ενίσχυση επηρεάζει το μεταξύ κρατών μελών εμπόριο και στρεβλώνει τον ανταγωνισμό*

Εφόσον η χορήγηση ενισχύσεων, ιδίως υπό μορφή συμμετοχής του δημοσίου ή οργανισμών δημοσίου δικαίου, δεν μπορεί να θεωρηθεί άνευ ετέρου ως αντίθετη προς τη Συνθήκη, πρέπει ήδη να εξεταστεί αν οι συγκεκριμένες ενισχύσεις αντίκεινται στο άρθρο 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ. Πρέπει, ιδίως, να διευκρινιστεί αν οι ενισχύσεις νοθεύουν τον ανταγωνισμό ή απειλούν να τον νοθεύσουν ή αν επηρεάζουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών.

α) Κατά την άποψη του *προσφεύγοντος*, από την απόφαση της καθής δεν συνάγεται κατά πόσον η επίδικη συμμετοχή επηρεάζει το

εμπόριο μεταξύ κρατών μελών ή νοθεύει ή απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό.

Πρέπει να αναφερθεί σχετικά — και το Δικαστήριο το επέκρινε αυτό στις αποφάσεις του της 14ης Νοεμβρίου 1984, στην υπόθεση 323/82 και της 13ης Μαρτίου 1985 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 296 και 318/82 [12] — ότι η καθής δεν ανέφερε τίποτε για το είδος της προβαλλόμενης επιρροής επί του ανταγωνισμού· η απόφασή της δεν περιέχει κανένα στοιχείο για την κατάσταση της σχετικής αγοράς, για το μερίδιο στην αγορά που κατέχει η συγκεκριμένη επιχείρηση, για τα εμπορικά ρεύματα μεταξύ των κρατών μελών, σε ό,τι αφορά τα επίδικα εμπορεύματα, και για τις εξαγωγές της επιχειρήσεως. Η απόφαση αρκείται να αναφέρει τις αντιρρήσεις των κυβερνήσεων κρατών μελών, ενός συνδέσμου βιομηχάνων και δύο άλλων επιχειρήσεων του ίδιου βιομηχανικού κλάδου.

Εξάλλου, οι επενδύσεις διευκόλυναν την ορθολογικότερη οργάνωση, η οποία δεν είχε ως συνέπεια καμία διεύρυνση της παραγωγικής ικανότητας.

Κατά την άποψη της *καθής*, από την προσβαλλόμενη απόφαση καταφαίνεται σαφώς ότι η επίδικη ενίσχυση μπορεί να επηρεάσει τους όρους του ανταγωνισμού κατά τρόπο ιδιαίτερα έντονο, καθόσον, σύμφωνα με την ελεύθερη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς, το κλείσιμο της επιχειρήσεως Boch θα ήταν κανονικά αναγκαίο, γεγονός που θα παρείχε δυνατότητα επεκτάσεως σε ισχυρώς ανταγωνιστικές επιχειρήσεις. Εκτέθηκε, επίσης, η κατάσταση της αγοράς με αναφορά στην πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα και το έντονο ενδοκοινοτικό εμπόριο. Η θέση της επιχειρήσεως Boch στη σχετική αγορά περιγράφηκε ως η θέση μιας επιχειρήσεως η οποία κατά το έτος 1983 εξήγαγε πλέον του 70 % της παραγωγής της σε άλλα κράτη μέλη.

12 — Απόφαση της 13ης Μαρτίου 1985 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 296 και 318/82, Βασίλειο των Κάτω Χωρών και άλλοι κατά Επιτροπής, Συλλογή 1985, σ. 809.

Επιπροσθέτως, η καθής παραθέτει στοιχεία σχετικά με το μερίδιο στην αγορά της εν λόγω επιχειρήσεως στα διάφορα κράτη μέλη της Κοινότητας, καθώς και σχετικά με τις συνολικές βελγικές εξαγωγές, το ποσοστό των οποίων ανήλθε από 19,4 % το έτος 1979 στο 34,8 % το έτος 1983 του ενδοκοινοτικού εμπορίου στον τομέα αυτό.

Οι επανειλημμένες ενισχύσεις έδωσαν τη δυνατότητα στην ευνοηθείσα επιχείρηση να εκμεταλλευτεί καλύτερα τις παραγωγικές της ικανότητες και να διαθέσει τα προϊόντα της σε οποιαδήποτε τιμή μέσα στην κοινοτική αγορά.

Και η *παρεμβαίνουσα* επίσης υποστηρίζει την άποψη ότι οι χορηγηθείσες ενισχύσεις νοθεύουν τον ανταγωνισμό και επηρεάζουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών.

Η εισφορά κεφαλαίου έχει αποφασιστική σημασία για τη συνέχιση της παραγωγής μιας επιχειρήσεως η οποία έχει σημειώσει τόσο σοβαρές ζημίες. Δεν αμφισβητείται ότι η παραγωγή της εν λόγω επιχειρήσεως εισέδυσε στο ενδοκοινοτικό εμπόριο. Η άποψη αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι οι εισαγωγές κεραμευτικών ειδών υγιεινής από το Βέλγιο αυξήθηκαν σημαντικά σε σχέση με εισαγωγές από άλλα κράτη μέλη, ενώ γενικώς παρουσίασαν μάλλον οπισθοδρόμηση.

β) Πρέπει πρώτον να τονιστεί ότι τα όσα αναφέρονται στην προσβαλλόμενη απόφαση σχετικά με το αν η επίδικη ενίσχυση επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και νοθεύει τον ανταγωνισμό διατυπώνονται ιδιαίτερα συνοπτικά. Αναφορικά με τα πραγματικά περιστατικά αναφέρεται μόνο ότι η εν λόγω επιχείρηση εξήγαγε πλέον του 70 % της παραγωγής της κεραμευτικών ειδών υγιεινής στα άλλα κράτη μέλη και ότι συγχρόνως η αγορά χαρακτηρίζεται από πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα της βιομηχανίας κεραμευτικών ειδών. Αν υποτεθεί ότι η ελεύθερη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς επιβάλλει κανονικά το

κλείσιμο της εν λόγω επιχειρήσεως, συνάγεται το συμπέρασμα ότι σε περίπτωση μη χορηγήσεως της ενισχύσεως προσφέρονται δυνατότητες επεκτάσεως σε ισχυρώς ανταγωνιστικές επιχειρήσεις.

Στην πραγματικότητα, δεν γίνεται λόγος για το μερίδιο της αγοράς που κατέχει η συγκεκριμένη επιχείρηση και για τα εμπορικά ρεύματα που αφορούν τα εν λόγω προϊόντα. Στοιχεία για το μερίδιο της αγοράς που κατέχει η επιχείρηση στα κράτη μέλη της Κοινότητας και για την πολιτική τιμών που ακολουθεί προσκόμισε η καθής μόλις κατά τη διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου.

Βεβαίως, η καθής δεν όφειλε να παραθέσει στην απόφασή της όλες τις λεπτομέρειες βάσει των οποίων κατέληξε στο συμπέρασμά της. Όφειλε, ωστόσο, να αναφέρει τους σπουδαιότερους λόγους που ασκούν ουσιώδη επιρροή στην αιτιολογία της αποφάσεώς της, έτσι ώστε μεταγενέστερος πρόσθετος ισχυρισμός να μπορεί να ληφθεί υπόψη, μόνο εφόσον αναφέρεται σε πραγματικά περιστατικά τα οποία, σύμφωνα με την αιτιολογία, περιέχονταν ήδη στην απόφαση, είτε, ως γενικώς γνωστά, μπορούσαν να θεωρηθούν ως πασίδηλα.

Εφόσον η καθής διαπίστωσε ότι η εν λόγω επιχείρηση εξήγαγε σε άλλα κράτη μέλη το 70 % της παραγωγής της κεραμευτικών ειδών υγιεινής — κατά την ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία προέκυψε ότι εξήχθη μάλιστα το 70 % της συνολικής της παραγωγής, από το οποίο το μεγαλύτερο μέρος προς τα κράτη μέλη της Κοινότητας —, νομίζω ότι ορθώς η καθής έλαβε ως βάση ότι η τεχνητή επιβίωση της εν λόγω επιχειρήσεως είχε ως συνέπεια νόθευση του ανταγωνισμού και επηρεασμό του μεταξύ κρατών μελών εμπορίου. Το σημαντικό ποσοστό της παραγωγής της επιχειρήσεως που αντιπροσωπεύουν οι εξαγωγές, σε συνδυασμό με το συνολικό όγκο της παραγωγής της, ο οποίος, σύμφωνα με την οδηγία 68/151 [13] πρέπει να καθίσταται φανερός και επομένως πρέπει να θεωρείται γνωστός, καθιστά εμφανή τη σημαντική συμμετοχή της εν λόγω επιχειρήσεως στο ενδοκοινοτικό εμπόριο. Αν, επίσης, ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η επιχείρηση μπόρεσε να επιβιώσει μόνο με τη βοήθεια των κρατικών ενισχύσεων ή, με αντίστροφη διατύπωση, ότι η επιχείρηση χωρίς κρατικές ενισχύσεις θα ήταν αδύνατο να συνεχίσει την οικονομική της δραστηριότητα, συνάγεται ότι υπήρξε επηρεασμός του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών. Επειδή η ενίσχυση συνίσταται στην παροχή ωφελήματος, το οποίο κανονικά δεν θα είχε αποκτηθεί υπό τις συνθήκες της αγοράς, πρέπει, εν αμφιβολία, να γίνει δεκτό ότι η ενίσχυση βελτιώνει την ανταγωνιστικότητα της ευνοηθείσας επιχειρήσεως έναντι ανταγωνιστριών της επιχειρήσεων οι οποίες δεν λαμβάνουν παρόμοια ωφελήματα, και, έτσι, νοθεύει τον ανταγωνισμό.

Αν ληφθεί υπόψη ο συνολικός κύκλος εργασιών της εν λόγω επιχειρήσεως και η εξαγωγική της δραστηριότητα, ορθώς η καθής έλαβε ως βάση ότι και μόνο η διατήρηση της επιχειρήσεως νοθεύει τον ανταγωνισμό και επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών. Το κλείσιμο της επιχειρήσεως θα έδινε δυνατότητες επεκτάσεως στις ισχυρώς ανταγωνιστικές επιχειρήσεις, τόσο στη βελγική αγορά όσο και στις αγορές των άλλων κρατών μελών, τις οποίες δεν θα εφοδίαζε πλέον η εν λόγω επιχείρηση.

Η απόφαση της καθής θα ήταν οπωσδήποτε επακριβέστερη και σαφέστερη αν περιείχε στοιχεία για το συνολικό όγκο της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε απόλυτες τιμές (ο οποίος, εξάλλου, μπορεί να εξευρεθεί από το

13 — Πρώτη οδηγία του Συμβουλίου, της 9ης Μαρτίου 1968, περί συντονισμού των εγγυήσεων που απαιτούνται στα κράτη μέλη εκ μέρους των εταιριών κατά την έννοια του άρθρου 58, δεύτερη παράγραφος, της Συνθήκης για την προστασία των συμφερόντων των εταίρων και των τρίτων με σκοπό να καταστούν οι εγγυήσεις αυτές ισοδύναμες (ΕΕ ειδ. έκδ. 06/001, σ. 80).

άθροισμα των ζημιών και από τα ποσοστιαία στοιχεία σε σχέση με τον κύκλο εργασιών που περιέχονται στην απόφαση) της εν λόγω επιχειρήσεως, καθώς και το μερίδιο της αγοράς που κατείχε στο Βέλγιο και την Κοινότητα. Ωστόσο, δεν νομίζω ότι τα στοιχεία αυτά είναι επιτακτικώς αναγκαία προκειμένου να συναχθεί το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η επίδικη απόφαση. Συνεπώς, κατά την άποψή μου, η απόφαση είναι επαρκώς αιτιολογημένη και στηρίζεται σε πραγματικά περιστατικά.

Και εδώ επίσης πρέπει και πάλι να αναφερθεί ότι η συνοπτική παράθεση πραγματικών περιστατικών και αιτιολογία της αποφάσεως οφείλεται κατά μέγα μέρος και στη στάση του προσφεύγοντος, το οποίο, κατά παράβαση των υποχρεώσεων που υπέχει από τα άρθρα 93 και 5 της Συνθήκης ΕΟΚ δεν διευκόλυνε ούτε υποβοήθησε με κανέναν τρόπο τη διαδικασία εξετάσεως του σχεδίου ενισχύσεως που κίνησε η καθής. Ενόψει αυτής της ελλείψεως συνεργασίας εκ μέρους του εν λόγω κράτους μέλους δεν μπορούν να προβάλλονται υπερβολικές απαιτήσεις ως προς το βάρος της αποδείξεως και αιτιολογίας που φέρει η καθής. Τέλος, στο πλαίσιο της διαδικασίας εξετάσεως των σχεδίων ενισχύσεων η καθής δεν διαθέτει την εξουσία δράσεως που έχει, π.χ., κατά τη διαδικασία επιτηρήσεως του ανταγωνισμού, κατά την οποία μπορεί αν χρειαστεί να προβεί στις απαιτούμενες έρευνες υπό την απειλή ή την εφαρμογή αναγκαστικών μέτρων.

Καταλήγω, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι η καθής στήριξε την απόφασή της με επαρκή πραγματικά στοιχεία και την αιτιολόγησε επαρκώς.

3. Καίτοι το προσφεύγον, σε ό,τι αφορά τον ισχυρισμό του ότι η επίδικη συμμετοχή στο εταιρικό κεφάλαιο δεν συνιστά ενίσχυση, δεν επικαλείται ρητώς παράβαση του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, κρίνω απαραίτητο να αναφερθώ με συντομία σ' αυτή τη διάταξη εξαιρέσεως. Πράγματι, όταν το προσφεύγον ισχυρίζεται ότι η κάλυψη εκ μέρους της περιφέρειας Βαλωνίας της αυξήσεως του εταιρικού κεφαλαίου πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο προγράμματος εκσυγχρονισμού το οποίο προέβλεπε, για την περίοδο 1981 έως 1984, την πραγματοποίηση επενδύσεων για ορθολογικότερη οργάνωση και μείωση του προσωπικού, μπορεί στα επιχειρήματα αυτά να διαγνωστεί ο νομικός ισχυρισμός ότι η επίδικη ενίσχυση μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβιβάζεται με την Κοινή Αγορά υπό την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ.

Ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, η *καθής* διατύπωσε, καταρχάς, στην απόφασή της ορισμένες θεωρητικές σκέψεις. Στη συνέχεια τόνισε ότι δεν μπορεί να υπάρξει περίπτωση εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο α), της Συνθήκης ΕΟΚ, καθόσον η περιοχή στην οποία είναι εγκατεστημένη η εν λόγω επιχείρηση δεν είναι περιοχή στην οποία το βιοτικό επίπεδο είναι εξαιρετικά χαμηλό ή κυριαρχεί σημαντική υποαπασχόληση. Κατά την ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία η καθής διευκρίνισε ότι η διαπίστωση αυτή αναφέρεται στην κατάσταση συνολικά στην Κοινότητα. Αυτό δεν μπορεί να επικριθεί, διότι το Δικαστήριο, στην απόφασή του της 17ης Σεπτεμβρίου 1980, στην υπόθεση 730/79 [14] δέχτηκε ότι η καθής μπορεί να συγκρίνει το βιοτικό επίπεδο και την υποαπασχόληση μιας ορισμένης περιοχής όχι με τον εθνικό μέσο όρο, αλλά με το κοινοτικό επίπεδο.

Ως προς τη δυνατότητα αναγνωρίσεως μιας ενισχύσεως ως συμβιβάσιμης με την Κοινή Αγορά, σύμφωνα με το άρθρο 92, παράγραφος 3, στοιχείο β), της Συνθήκης ΕΟΚ, η καθής εξέθεσε ότι το Βέλγιο ανήκει στις κεντρικές περιοχές της Κοινότητας, τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα των οποίων δεν είναι από τα σοβαρότερα της Κοινότητας, όπου, όμως, ο κίνδυνος συναγωνισμού επιδοτήσεων είναι από τους μεγαλύτερους και κάθε ενίσχυση είναι δυνατό να επηρεάσει το μεταξύ

14 — Απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 1980 στην υπόθεση 730/79, Philip Morris Holland BV κατά Επιτροπής, Slg. 1980, σ. 2671, και ιδίως σ. 2691 και επ.

κρατών μελών εμπόριο. Εξάλλου, τα διαθέσιμα οικονομικά και κοινωνικά στοιχεία για το Βέλγιο δεν επιτρέπουν το συμπέρασμα ότι συντρέχει σημαντική διατάραξη της βελγικής οικονομίας, υπό την έννοια της Συνθήκης.

Νομίζω ότι και αυτά τα επιχειρήματα είναι σαφή· η προσφεύγουσα, πάντως, δεν προέβαλε κανέναν ισχυρισμό που θα μπορούσε σοβαρά να τα κλονίσει.

Μένει ακόμα να εξεταστεί η δυνατότητα εξαιρέσεως βάσει του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο γ), της Συνθήκης ΕΟΚ. Η καθής απέκρουσε την περίπτωση εφαρμογής αυτής της εξαιρέσεως με την αιτιολογία ότι από την εξέλιξη της βιομηχανίας κεραμευτικών ειδών υγιεινής συνάγεται το συμπέρασμα ότι η διατήρηση ικανοτήτων παραγωγής με τη βοήθεια κρατικών ενισχύσεων αντίκειται στο κοινό συμφέρον.

Η συνοπτική αυτή έκθεση επιτρέπει να πιθανολογηθεί το συμπέρασμα — και το προσφεύγον το συνάγει επικαλούμενο την απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Μαρτίου 1985 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 296 και 318/82 — ότι η καθής δεν έλαβε υπόψη της μία ουσιώδη περίσταση που θα μπορούσε ενδεχομένως να οδηγήσει σε διαφορετική εκτίμηση, ότι δηλαδή η επίδικη ενίσχυση συνδεόταν με σχέδιο αναδιαρθρώσεως της ευνοηθείσας επιχειρήσεως.

Αν αυτό αποδειχθεί βάσιμο, η επίδικη απόφαση της καθής θα πρέπει να ακυρωθεί όπως ακυρώθηκε και η απόφασή της που αποτέλεσε αντικείμενο της αποφάσεως της 13ης Μαρτίου 1985 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 296 και 318/82. Πιστεύω, όμως, ότι αυτό δεν συμβαίνει.

Βεβαίως, ανακοινώθηκε στην καθής η ύπαρξη του σχετικού προγράμματος εκσυγχρονισμού της εν λόγω επιχειρήσεως για τα έτη 1981-1984, το ίδιο, όμως, το πρόγραμμα δεν υποβλήθηκε από το προσφεύγον ούτε στην καθής, κατά τη διαδικασία ελέγχου της ενισχύσεως, ούτε προσκομίστηκε στο Δικαστήριο κατά την ενώπιόν του διαδικασία. Αυτό και μόνο το γεγονός, σε συνδυασμό με την πραγματική εξέλιξη της εν λόγω επιχειρήσεως, η οποία είχε συνεχώς μεγαλύτερες ζημίες και τελικώς κατέληξε στη λύση της, επιτρέπει το συμπέρασμα ότι το αποκαλούμενο πρόγραμμα εκσυγχρονισμού δεν μπορεί να αποτελούσε ορθό σχέδιο αναδιαρθρώσεως. Ωστόσο, δεν χρειάζεται να εξεταστεί περισσότερο η υποθετική αυτή περίπτωση, καθόσον το προσφεύγον ανέφερε κατά την προφορική διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου ότι η καθαυτή αναδιάρθρωση πραγματοποιήθηκε μετά τη λύση της επιχειρήσεως, το έτος 1985, η οποία είχε σαν συνέπεια τη διακοπή της λειτουργίας του τομέα επιτραπεζίων σκευών και τη συνέχιση της λειτουργίας της στον τομέα κεραμευτικών ειδών υγιεινής, μέσω μιας νέας επιχειρήσεως, της εταιρίας Noviboch SA.

Η ύπαρξη επομένως προγράμματος αναδιαρθρώσεως, που θα μπορούσε να κάνει να εμφανιστεί υπό διαφορετικό φως η κρατική ενίσχυση διασώσεως ή εξυγιάνσεως [15], τελικώς ούτε υποστηρίχθηκε ούτε καν αποδείχθηκε.

Δεν υπάρχει, επομένως, κανένας λόγος για να αμφισβητηθεί η νομιμότητα της διαπιστώσεως της καθής ότι οι ενισχύσεις που διενήργησαν οι κρατικές υπηρεσίες του προσφεύγοντος δεν μπορούν να θεωρηθούν σύμφωνες με την Κοινή Αγορά, σύμφωνα με το άρθρο 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ.

4. *Επί της παραβιάσεως του δικαιώματος ακροάσεως*

α) Το *προσφεύγον* αναφέρει ότι, σύμφωνα με την προσβαλλόμενη απόφαση, περιήλθαν στην καθής δηλώσεις των κυβερνήσεων τεσσάρων άλλων κρατών μελών, ενός συνδέσμου βιομη-

15 — Βλέπε σχετικά τις αναφερθείσες αποφάσεις της 14ης Νοεμβρίου 1984 στην υπόθεση 323/82, σκέψη 39, και της 13ης Μαρτίου 1985 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 296 και 318/82, σκέψη 26.

χάνων και δύο άλλων επιχειρήσεων του ίδιου βιομηχανικού κλάδου, στις οποίες αναφέρεται ότι « συμμερίζονται τις ανησυχίες της Επιτροπής, όσον αφορά τις χορηγηθείσες εντός του Βελγίου ενισχύσεις » και στις οποίες υπογραμμίζουν τις σοβαρές στρεβλώσεις του ανταγωνισμού από τις επανειλημμένως χορηγηθείσες ενισχύσεις.

Ούτε το περιεχόμενο των δηλώσεων αυτών ούτε η ταυτότητα αυτών που προέβησαν σ' αυτές ανακοινώθηκαν ποτέ στο προσφεύγον. Έτσι, το προσφεύγον δεν μπόρεσε να προετοιμάσει αποτελεσματικά την υπεράσπισή του.

Αποτελεί, τέλος, αντίφαση το να περιέρχονται στο προσφεύγον, υπό την ιδιότητά του ως κράτους μέλους, λιγότερες πληροφορίες για τις αντιρρήσεις που διατυπώθηκαν κατά της επίδικης συμμετοχής, από ό,τι σε τρίτα κράτη, κατά των οποίων κινείται η διαδικασία άμυνας κατά των επιδοτούμενων εξαγωγών, στο πλαίσιο του κανονισμού 2176/84 [16]. Η διαδικασία αυτή προβλέπει ότι τα ενδιαφερόμενα μέρη και ιδίως οι εκπρόσωποι της χώρας εξαγωγής μπορούν να λάβουν γνώση όλων των εγγράφων που έθεσαν στη διάθεση της Επιτροπής τα συμμετέχοντα στην έρευνα μέρη, καθώς και ότι έχουν το δικαίωμα να ενημερώνονται για τα σημαντικότερα πραγματικά περιστατικά και για τις σκέψεις, επί των οποίων στηρίζονται οι κοινοτικές αρχές.

Κατά την άποψη της *καθής*, με την προθεσμία που αυτή τάσσει στα μέρη, προκειμένου να διατυπώσουν τη γνώμη τους, αποσκοπείται απλώς η συλλογή όλων των στοιχείων που χρειάζεται η Επιτροπή προκειμένου να κρίνει αν μία ενίσχυση συμβιβάζεται με την Κοινή Αγορά. Στην περίπτωση των ενισχύσεων δεν υπάρχει, λοιπόν, καμιά κατ' αντιμωλία διαδικασία που θα μπορούσε να συγκριθεί με τη διαδικασία στον τομέα των κανόνων ανταγωνισμού για τις επιχειρήσεις (άρθρο 85 και επ. της Συνθήκης ΕΟΚ).

Εξάλλου, λόγω της υποχρεώσεως προς τήρηση του επαγγελματικού απορρήτου, σύμφωνα με το άρθρο 214 της Συνθήκης ΕΟΚ, η καθής δεν μπορεί να κοινοποιεί τις απόψεις που της διαβιβάζουν τα μέρη, καθόσον αυτές μπορεί να περιέχουν εσωτερικά και κατά ένα βαθμό εμπιστευτικά στοιχεία της συγκεκριμένης επιχειρήσεως. Αν δεν τηρήσει ορισμένη διακριτικότητα στο πεδίο αυτό, είναι δυνατό αυτό να αποτρέψει τρίτους από το να της γνωστοποιήσουν ορισμένες καταστάσεις, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να ασκήσει κανονικά τα καθήκοντά της.

Τέλος, η σύγκριση με τη διαδικασία αντιντάμπινγκ καταδεικνύει απλώς ότι απαιτείται ενέργεια του κοινοτικού νομοθέτη, ώστε να υπάρξει δυνατότητα επικλήσεως μιας ρυθμίσεως, όπως τη ζητεί το προσφεύγον.

Κατά τη γνώμη της *παρεμβαίνουσας*, η Συνθήκη ΕΟΚ δεν προβλέπει ρητώς υποχρέωση της καθής να κοινοποιεί τις δηλώσεις των άλλων μερών στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος. Ωστόσο, για λόγους επιεικείας θα μπορούσε να συναχθεί η ύπαρξη παρόμοιας υποχρεώσεως. Οριστική απάντηση στο ζήτημα αυτό δεν είναι δυνατή, αλλά εξαρτάται από την κατά περίπτωση εξέταση κάθε συγκεκριμένης περιπτώσεως. Η καθής δεν υποχρεούται να κοινοποιεί τις δηλώσεις των υπολοίπων μερών όταν αφορούν σημεία που έχουν ήδη αναπτυχθεί στις δηλώσεις του κράτους μέλους που κοινοποίησε την ενίσχυση. Ομοίως, η καθής μπορεί, για λόγους επαγγελματικού απορρήτου, να μην είναι σε θέση να κοινοποιήσει ορισμένες πληροφορίες. Όταν, όμως, κατ' εξαίρεση, στις ανακοινώσεις των άλλων μερών περιέχονται νέα στοιχεία που μπορούν να επηρεάσουν σημαντικά την απόφαση της καθής, ενδείκνυται, πριν λάβει η καθής την οριστική της απόφαση, να παράσχει και πάλι στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος τη δυνατότητα να διατυπώσει την άποψή του.

16 — Κανονισμός 2176/84 του Συμβουλίου, της 23ης Ιουλίου 1984, για την άμυνα κατά των εισαγωγών που αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ ή επιδοτήσεων εκ μέρους χωρών μη μελών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΕ 1984, L 201, σ. 1).

β) Καταρχήν είναι ορθή η άποψη του προσφεύγοντος ότι πριν από την έκδοση διοικητικής αποφάσεως πρέπει να δίνεται η ευκαιρία στον ενδιαφερόμενο να διατυπώσει την άποψή του σχετικά με τα σημεία στα οποία στηρίζεται η απόφαση. Το Δικαστήριο ρητώς αναγνώρισε το δικαίωμα αυτό στις αποφάσεις του, μεταξύ άλλων, της 13ης Φεβρουαρίου 1979 επί της υποθέσεως 85/76 [17] και της 20ής Μαρτίου 1985 επί της υποθέσεως 264/82 [18].

Από τη διαπίστωση αυτή, όμως, δεν συνάγεται ότι το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος έχει, σε κάθε περίπτωση, το δικαίωμα να λαμβάνει γνώση των απόψεων που κοινοποιούνται στην καθής. Στην πράξη μπορεί η καθής να ευρεθεί σε αδυναμία περαιτέρω διαβιβάσεως ορισμένων ανακοινώσεων που της έχουν γίνει υπό ορισμένες περιστάσεις, και λόγω της αρχής της υπηρεσιακής εχεμύθειας που περιέχει το άρθρο 214 της Συνθήκης ΕΟΚ, όταν οι ανακοινώσεις αυτές είναι εμπιστευτικές [19]. Αυτό έχει ως μόνη συνέπεια ότι κατά τη διοικητική διαδικασία η καθής δεν μπορεί να στηριχθεί επί των ανακοινώσεων αυτών, καθόσον, επειδή αυτές δεν κοινοποιήθηκαν στον ενδιαφερόμενο, δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αιτιολόγηση της αποφάσεώς της [20].

Ο ισχυρισμός της καθής ότι, εφόσον δεν έχει ρυθμιστεί με κανόνες θετικού δικαίου το δικαίωμα γνώσεως των σχετικών εγγράφων στο πλαίσιο της διαδικασίας ενισχύσεων, δεν μπορεί να υφίσταται τέτοιο δικαίωμα ασφαλώς είναι αβάσιμος στη γενικότητά του, εφόσον το δικαίωμα ενημερώσεως για τις καταλογιζόμενες πράξεις προκύπτει ήδη από το δικαίωμα ακροάσεως. Το προσφεύγον, κατά την προφορική διαδικασία, ανέφερε ότι αντιμετωπίστηκε κατά τρόπο δυσμενέστερο από ό,τι τρίτο κράτος βάσει της ρυθμίσεως του κανονισμού 2176/84 (κανονισμός κατά του ντάμπινγκ και των επιδοτήσεων). Έτσι, μπορεί να ανακύπτει το ζήτημα της αναλογικής εφαρμογής του εν λόγω κανονισμού.

Νομίζω, όμως, ότι τελικά δεν έχει σημασία η οριστική διευκρίνιση του ζητήματος αυτού, καθόσον κατά κύριο λόγο επιθυμώ να λάβω ως βάση ότι το προσφεύγον, σύμφωνα με τα όσα το ίδιο ανέφερε κατά την προφορική διαδικασία, δεν ζήτησε από την καθής να λάβει γνώση των αντίστοιχων εγγράφων. Πράγματι, η απόφαση της καθής αναφέρεται στις απόψεις των υπολοίπων μερών που έλαβαν μέρος στη διαδικασία, μόνο καθόσον σημειώνει ότι τα μέρη αυτά συμμερίζονται τις επιφυλάξεις της καθής σχετικά με τις ενισχύσεις που χορήγησε το προσφεύγον και ότι ορισμένα από αυτά υπογράμμισαν τις σοβαρές στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που θα μπορούσαν να προκύψουν από τις εν λόγω ενισχύσεις.

Το ότι ορισμένα από τα μέρη συμμερίζονται τις επιφυλάξεις της καθής δεν αποτελεί βεβαίως γεγονός επί του οποίου το προσφεύγον θα έπρεπε να διατυπώσει την άποψή του. Πρόκειται μάλλον για εκτίμηση περιστατικών τα οποία ασφαλώς ήταν γνωστά στο προσφεύγον. Το ίδιο ισχύει και για τη μνεία ότι ορισμένα από τα μέρη υπογράμμισαν τις σοβαρές στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που θα μπορούσαν να προκύψουν από τις επανειλημμένες ενισχύσεις. Και αυτές τις στρεβλώσεις του ανταγωνισμού στήριξε η καθής σε περιστατικά τα οποία μπόρεσε επίσης να διαπιστώσει χωρίς αντίστοιχες ανακοινώσεις εκ μέρους των μελών που έλαβαν μέρος στη διαδικασία.

Συνεπώς, η επίδικη απόφαση δεν στηρίζεται επί των απόψεων που απεύθυναν στην καθής τα εν λόγω μέρη.

Η μόνη σημασία που μπορεί να αναγνωριστεί στις ανακοινώσεις των μερών είναι ότι, εν πάση περιπτώσει, ενίσχυσαν την άποψη της Επιτροπής ως προς τη νομική εκτίμηση των ενεργειών του προσφεύγοντος. Δεν διαφαίνεται, εντούτοις, ότι με τη μη φανέρωση των

17 — Απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 1979 στην υπόθεση 85/76, Hoffmann-La Roche & Co. AG κατά Επιτροπής, Sig. 1979, σ. 461, και ιδίως σ. 510 και επ. (επί της διαδικασίας του ανταγωνισμού).

18 — Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1985 στην υπόθεση 264/82, Timex Corporation κατά Συμβουλίου και Επιτροπής, Συλλογή 1985, σ. 849 (επί της διαδικασίας αντιντάμπινγκ).

19 — Βλέπε σχετικά τις προτάσεις μου της 22ας Ιανουαρίου 1986 επί της υποθέσεως 53/85, AKZO Chemie κατά Επιτροπής, Συλλογή 1986, σ. 1965.

20 — Βλέπε απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 1979 επί της υποθέσεως 85/76, όπως παραπάνω, σ. 512 και επ. (σκέψη 14).

ανακοινώσεων των μερών το προσφεύγον παρεμποδίσθηκε στην προάσπιση των συμφερόντων του, εφόσον τα πραγματικά περιστατικά επί των οποίων στηρίχθηκε η απόφαση της καθής του ήταν πλήρως γνωστά: η εξαγωγική δραστηριότητα της εν λόγω επιχειρήσεως, η εξέλιξη των ζημιών της επιχειρήσεως και η κάλυψή τους από το δημόσιο.

Γ — Κατόπιν των ανωτέρω, προτείνω στο Δικαστήριο να απορρίψει την προσφυγή και να καταδικάσει το προσφεύγον στα δικαστικά έξοδα. Ως προς τα έξοδα της παρεμβαίνουσας δεν χρειάζεται να εκδοθεί απόφαση, εφόσον η τελευταία δεν διατύπωσε κανένα σχετικό αίτημα.